

Hnutí DUHA
Friends of the Earth Czech Republic

Co je občanská společnost?

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Projekt Školy občanské iniciativy pořádá Hnutí DUHA v roce 2012/2013 v rámci projektu Systém dalšího vzdělávání v oblasti aktivního občanství (CZ.1.07/3.1.00/37.0075), spolufinancovaném Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

Co je občanská společnost?

Kolik je lidí, tolik je možných výkladů občanské společnosti. Abychom do toho nezabředli, vybrala jsem pár základních a rozšiřujících textů, které se můžete pročíst.

Informace poskytující základní informace o definici občanské společnosti najdete na mnoha místech. Pro naše potřeby si můžeme zvolit např. Wikipedii – <http://1url.cz/0ovW>

Občanská společnost je abstraktní pojem, zahrnující veškeré organizace, sdružující občany na dobrovolné bázi. Vymezit ji lze také jako organizované aktivity občanů, které nejsou spojeny se státními strukturami nebo komerčními organizacemi. Tento termín je používán především v teoretických pracích, zatímco autoři empirických studií častěji užívají přesně vymezených pojmů nevládní neziskové organizace (NNO) nebo třetí sektor, které ale zahrnují jen část organizací, tvořících občanskou společnost.^[1]

Obsah pojmu

Pojmem občanská společnost můžeme nazývat^[2]:

- nevládní neziskové organizace
- zájmové skupiny
- obchodní sdružení
- náboženské organizace
- některá profesní sdružení

Jednu z možných definic občanské společnosti nabízí britský politolog **Gordon White**: „Občanská společnost je přechodnou oblastí umístěnou mezi státem a rodinou, která obsahuje organizované skupiny či sdružení, které jsou oddělené od státu, těší se jisté míře autonomie ve vztahu k státu a jsou vytvořené dobrovolně členy společnosti s cílem ochraňovat nebo rozšiřovat svoje zájmy, hodnoty nebo identity.“^[3]

Typologie občanské společnosti

---

podle funkce

Podle funkce, kterou zaujímají ve společnosti, můžeme občanské organizace rozdělit na:^[4]

- organizace poskytující služby (humanitární, sociální...)
- organizace, snažící se dosáhnout společenských či politických změn

Existují samozřejmě organizace, které se (třeba i v nestejně míře) věnují oběma činnostem.

podle organizačního uspořádání a velikosti

- *grassroots*, malé organizace s nízkou úrovní byrokracie, vzniklé díky potřebám lokálních komunit (zabývají se zejména svépomocí a organizovaným odporem (pak jsou označovány jako tzv. NIMBY - **N**ot **I**n **M**y **B**ack **Y**ard, tj. česky „ne na mém dvorku“)
- velké nadnárodní organizace s propracovanou organizační strukturou, která odpovídá množství projektů a peněz, se kterými organizace disponuje. Příklady mohou být např. Greenpeace. Bývají často kritizovány za necitlivost k místním podmínkám.

Ani v případě tohoto rozdělení není často možné přiřadit organizaci k jednomu z typů, spíše se setkáváme s širokým spektrem různých uspořádání. Tzv. grassroots mohou také představovat úvodní fázi vývoje pozdější nadnárodní organizace.

Reference

---

1. ↑ RAKUŠANOVÁ, Petra. Civil Society and Civic Participation in the Czech Republic. Marie Čermáková. 1st edition. Praha : [s.n.], 2005. 58 s. Sociologické studie/Sociological Studies; sv. 0505. Dostupný z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/229_05-5%20zformatovany%20text%204%20pro%20tisk.pdf>. ISBN 80-7330-079-6.
2. ↑ CLARK, John. Introduction: Civil society and transnational Action. In CLARK D., John. Globalizing civic engagement : Civil society and transnational action. 1st edition. [s.l.] : [s.n.], 2003. s. 1-28. ISBN 1-85383-989-2.
3. ↑ WHITE, Gordon. Civil society, democratization and development (I): clearing the analytical ground. Democratization, Vol 1 No 3, 1994. In: VAŠEČKA, Michal. Občianska spoločnosť v teoretickej perspektíve. In In: Bútora, Martin - Majchrák, Jozef - Strečanský, Boris (eds): Keď ľahostajnosť nie je odpoveď. Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004. s. 43, 21 s. Slovensko v pohybe. ISBN 80-88935-73-3.
4. ↑ BĚLOHOUBEK, Ivo. Globalizace a občanská společnost. In DLOUHÁ, Jana, DLOUHÝ, Jiří, MEZŘICKÝ, Václav. Sborník textů k celouniverzitnímu kurzu 2005-2007 . Praha : [s.n.], 2006. s. 111-122. Dostupný z WWW: <<http://www.czp.cuni.cz/knihovna/globalizace.pdf>>.

Další vstupem k pochopení občanské společnosti může sloužit text PhDr. Věry Jiráskové, Ph.D. z knihy Občan v demokratické společnosti od Sociologického nakladatelství, 1999. Autorčiny texty jsou také dostupné na Metodickém portálu RVP.CZ, Výchova k občanství.

Občanská společnost (PhDr. Věra Jirásková, Ph.D.)

Na konkrétním příkladu je popsáno fungování občanské společnosti - možnosti občanů sdružovat se k prosazení společných zájmů. Článek je součástí cyklu Výchova k občanství.

Nedávno Honzu navštívil jeho kamarád Petr ze Šumavy. Dlouho se neviděli, a tak si měli o čem povídat. Když probrali všechny společné známé, přišla řeč i na novinky ze Šumavy. A Petr své vyprávění zakončil: "Tak jsme nakonec založili nezávislou občanskou iniciativu a věříme, že to k něčemu bude. Lidé přece musí mít v demokratické společnosti šanci prosadit svůj názor. Občanská společnost musí být schopna se bránit." Honza věděl, o čem je řeč, ostatně znal tento příběh i z novin:

"Nechceme tu žádný Klondajk".

Na břehu Zlatého potoka nedaleko Kašperských Hor na Šumavě jsou naleziště zlata. Podle geologického průzkumu, který provádí kanadská firma TVX Gold Inc., by těžba zlata v této oblasti byla rentabilní. Pokud by se zde zlato těžilo, místním občanům by to přinesl řadu výhod:

- zlepšení infrastruktur ve městě,
- zvýšení tržeb ve městě,
- zvýšení možností zaměstnání,
- nárůst oběhu zboží a rozšíření sortimentu.

Přesto jsou obyvatelé Kašperských Hor proti těžbě. Výhody na jedné straně jsou provázeny řadou nevýhod na straně druhé:

- devastace krajiny a neporušené přírody ukládáním vytěžené hlušiny v krajině, jež by měla být krajinou turistického ruchu;
- nebezpečí úniku jedovatého kyanidu používaného při úpravě zlaté rudy by mohlo znamenat zamoření pramenů řek, které jsou zdrojem pitné vody.

Mají občané naději na ochranu (možná dokonce záchranu) svého životního prostředí? Jakým způsobem mohou dát najevo, že nesouhlasí s těžbou zlata ve svém regionu? Mají možnost ovlivnit budoucnost svého kraje?

Přitom je zřejmé, že firma TVX Gold Inc. jedná v souladu s platnými zákony. Jediný, kdo má zájem na tom, aby těžba zlata nebyla povolena, jsou místní občané. Daný problém se rozhodli řešit tak, že založili nezávislou občanskou iniciativu Šumava nad zlato, jejímž cílem je zabránit těžbě zlata na Šumavě.

Honza z našeho příběhu sice pozorně poslouchal a souhlasně přikyvoval, ale už tak moc nerozuměl tomu, co Petr říkal o souvislosti demokracie a občanské společnosti. Důvody, proč se Honza nemohl zorientovat v tom, co je vlastně **občanská společnost** a jakou to má souvislost s iniciativou a sdruženími občanů, spočívají v poměrně rozšířeném názoru, že občanská společnost znamená prostě společnost občanů. Je to ale složitější.

Podstatu občanské společnosti totiž nemůžeme redukovat pouze na "společnost občanů" ani ji jednoduše vymezit jako "protiklad státu". Občanská společnost představuje sociální "meziprostor" mezi světem privátních, vesměs neekonomických zájmů a "světem" státu, přičemž je však vždy oblastí **veřejného**. V moderní době se realizuje formou občanských organizací, sdružení, spolků atd., které jsou výrazem iniciativ občanů pro vyjádření jejich konkrétních zájmů v rámci celé pospolitosti. Často bývají tyto zájmy označovány jako partikulární (částečné, dílčí), což ovšem neznamená sobecké či egoistické sledování pouze svých zájmů. Spíše se jedná o možnost konkrétního, podrobnějšího zohlednění a uchopení problému - ovšem s poukazem na zájem nikoli individuální, nýbrž zájem celku. Proto mluvíme o oblasti veřejného. Například v našem případě založením sdružení občanů Kašperských Hor občané sledují zájem na uchování přírodního prostředí.

Důležitým rysem občanské společnosti je to, že všechny iniciativy občanů vyjadřují zájmy občanů v rámci principů vlády zákona ("*rule of law*" čili vlády práva, právního státu), to znamená, že jsou výrazem právně a ústavně garantovaných individuálních práv a svobod. Tím, že tato práva a svobody občanů jsou v občanské společnosti uplatňována prostřednictvím **horizontálně** působících společenských institucí (tj. sdružení, asociací, spolků atd.) a nikoli **vertikálně** působících vztahů (tj. na principu nadřízenosti a podřízenosti), dochází k omezování a relativizování primárně mocenské funkce státu.

Skutečně rozvinutá a fungující občanská společnost tak umožňuje řešit řadu problémů bez toho, že by se nejdříve musely stát předmětem politického boje. To je důležité, protože tím se brání či zamezuje tendencím například politických stran převést původně věcný problém na stranický spor, kdy je pak daný problém posuzován víceméně z hlediska výhodnosti či nevýhodnosti pro určitou stranu.

Samozřejmě občanská společnost vyžaduje odpovědné a samostatné rozhodování občanů o svých (jejich) společných zájmech, potřebuje veřejnost dostatečně zralou na to, aby dokázala ochránit a plně využívat všech svých práv.

Stručně bychom mohli občanskou společnost vymezit jako "**vše, co není stát**". To znamená, že struktura občanské společnosti (vztahy a společenské instituce - spolky, sdružení, asociace...) musí být nezávislá na státní moci. Stát nezasahuje do jejích aktivit (pokud nejsou v rozporu se zákonem), neurčuje, kdo bude ve vedení organizací či jaké akce budou podnikat. Nejsou na státu závislé ani ekonomicky - prostředky na svou činnost získávají především ze soukromých zdrojů, od různých sponzorů, nadací apod. Stát však může některé jejich aktivity dotovat a může vytvořit příznivé podmínky pro to, aby neziskové organizace mohly co nejlépe fungovat.

Občanská společnost plní velmi důležité funkce:

- Brání tomu, aby stát pronikal i do sféry, jež mu nepřísluší, tj. do zájmových veřejných aktivit občanů.
- Prostřednictvím institucí občanské společnosti dostává politická sféra nejspolehlivější zpětnovazební signály, protože občané svými aktivitami upozorňují na problémy, které ve společnosti existují, které pociťují jako palčivé (např. v oblasti ekologie), a tím nutí politiky, aby se jimi zabývali.
- Je školou demokracie. Umožňuje účast občanů na rozhodování a řešení konkrétních problémů tam, kde se nabízené rozhodnutí neshoduje se zájmy těchto občanů (viz uvedený příklad). V tomto smyslu funguje občanská společnost jako korigující prvek (často dokonce jako protiváha) vlivu státu. A v neposlední řadě posiluje i vědomí sounáležitosti a odpovědnosti občanů za "své věci".

Lze říci, že demokracie je natolik silná, nakolik je v ní rozvinutá a fungující občanská společnost, protože taková společnost se stává garancí proti pokušení každého státu stát se všemocným a působí i proti možnému degenerativnímu sklonu demokracie stát se tyranii většiny.

Občanská společnost

- **umožňuje jednotlivým skupinám uplatnění zájmů** prostřednictvím bohaté vnitřní struktury společnosti a prostřednictvím procedur, které tyto zájmy zajišťují,
- **představuje prostor, v němž si občané uvědomují své společné zájmy** a prostřednictvím *horizontálně* působících (na rozdíl od *vertikálně* působících, tj. na

principu nadřazenosti a podřazenosti) společenských institucí (iniciativ, asociací, sdružení, společenských organizací, církví, odborů, spolků atd.), tedy nezávisle na státu, tyto zájmy prosazují.

Řekli jsme, že občanská společnost je prostorem mezi oblastí čistě privátních, vesměs neekonomických zájmů a státem. Privátní však neznamená soukromé. Naopak, **občanská společnost** je "světem" **veřejného** - vždy se totiž pohybujeme jakoby ve dvojí rovině - ve sféře soukromé a ve sféře veřejné. Rozdíl mezi těmito sférami jako první tematizovali Řekové, kteří sféru soukromého nazývali *oikos* (tj. domácnost) a sféra veřejného byla pro ně *polis* (tj. obec, stát) - odtud jsou také odvozeny pojmy jako *polites* (občan), *politiké* (občanská politická nauka a umění, politika).

Protože rodina je původním místem práce, rozvíjí se politický život v *polis*, sice na nutném podkladě rodinného *oikos*, ale v protikladu k jeho uzavřenému generativnímu soukromí. *Polis* jako sféra veřejného je pak prostorem pro uskutečnění možnosti předvést to, čím člověk může být v soupeření se sobě rovnými. Filozoficky řečeno, **akceptace**, která je určující pro sféru *oikos*, je nahrazována **iniciativou**, převládající ve sféře *polis*. Politický život čerpá sice své svobodné možnosti z domova a domácí práce, ale domov naopak nemůže existovat bez obce, která jej nejen ochraňuje, ale dává mu smysl.

Ve sféře soukromého probíhá tzv. neveřejná sebeidentifikace člověka, ve které jde o způsob, jakým člověk sám sobě rozumí, jak interpretuje cíle a účely svého jednání, jak rozumí tomu, co je dobrý život.

Ve sféře veřejného pak mluvíme o veřejné identitě člověka, která vždy probíhá v politicky integrované společnosti a kde si uvědomujeme společné sdílení našeho světa.

Vrátíme-li se zpět k našemu příběhu, můžeme konstatovat:

1. Občané měli **společný zájem** na uchování neporušené šumavské přírody.
2. Občané si přáli vyjádřit svůj názor a začali usilovat o **přijetí takových opatření**, jimiž by se zabránilo těžbě zlata v tomto kraji, i když by jim samotná těžba přinesla i určité výhody (ekonomické, možnost zaměstnání apod.).
3. Společně proto vytvořili občanskou iniciativu, která **sdužuje** občany se **stejným zájmem** k jeho prosazení (zákonným způsobem).
4. Občané Kašperských Hor tak založením občanského sdružení naplnili **právo svobodného sdružování ve spolcích, společnostech a sdruženích**, které je zakotveno v Listině základních práv a svobod (čl.20).

Jako rozcestník v tomto tématu také může sloužit informační portál **Občanská společnost – návod k použití**. Tento portál společně vytvořilo družení Econnect a Brontosauří ekocentrum Zelený klub (BEZK).

Rozšiřující literatura, odkazy:

Marada, R. 2003: „Občanský sektor a organizační identita“ In: C. Szaló, I. Nosál (eds.) Mozaika v re-konstrukci. Formování sociálních identit v současné střední Evropě. Brno. IIPS.

Marada, R. 2005. „Růstová dilemata občanského sektoru.“ Sociální studia 1/2005: 147-168.

Piňos J., Ander M., Štefanec M. 2002. Vedení kampaní. Hnutí DUHA – text pro účastníky Školy občanské iniciativy.

Plamínek, J. a kol. 1996. Řízení neziskových organizací. Praha: Nadace Lotos.

Internetové zdroje:

1. Econnect - <http://www.ecn.cz>
2. Greenpeace Česká republika - <http://www.greenpeace.cz>
3. Hnutí DUHA - <http://www.hnutiduha.cz>
4. Informační centrum neziskovek - <http://www.icn.cz>
5. Nadace Partnerství - <http://www.nadacepartnerstvi.cz>
6. Nadace rozvoje občanské společnosti - <http://www.nros.cz>
7. Nadace VIA - <http://www.nadacevia.cz>
8. Nesehnutí - <http://www.nesehnuti.cz>
9. Zelený kruh - <http://www.zelenykruh.cz>
10. Metodický portál RVP - <http://rvp.cz/>
11. Občanská společnost – návod k použití - <http://obcan.ecn.cz>